

اثر بخشی آموزش مولفه های هوش معنوی بر شادمانی تحصیلی دانش آموزان رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه شهر بافت سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰

شیوا محتشمی^۱

^۱ استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد بافت

چکیده

این مقاله با هدف " اثربخشی آموزش مولفه های هوش معنوی بر شادمانی دانش آموزان رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه شهر بافت سال ۱۴۰۱-۱۴۰۰" انجام شده است. روش تحقیق پژوهش؛ نیمه تجربی آزمایشی به صورت طرح دوگروهی پیش آزمون - پس آزمون با گروه کنترل بود. ابزار اندازه گیری در این پژوهش دو پرسشنامه پیشرفت تحصیلی فام و تیلور (۱۹۹۰) و پرسشنامه شادمانی آرگایل و لو (۱۹۹۴) بوده. جامعه آماری کلیه دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه شهر بافت بودند؛ سپس از میان آنها تعداد ۳۰ دانش آموز پسر به روش هدفمند انتخاب و به صورت کاملاً تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۵ نفر) و کنترل (۱۵ نفر) جایگزین شدند. گروه آزمایش تحت آموزش مولفه های هوش معنوی قرار گرفتند ولی گروه کنترل هیچ آموزشی دریافت نکردند. در تجزیه و تحلیل داده ها از نرم افزار SPSS از تکنیک های آماری چون آماره های توصیفی و آزمون های تحلیل کواریانس تک متغیره و چندمتغیره استفاده شد. یافته های پژوهش حاضر حاکی از آن است که آموزش مولفه های هوش معنوی بر مولفه های پیشرفت تحصیلی (خودکارآمدی، تاثیرات هیجانی، برنامه ریزی، انگیزش) دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه تاثیر دارد. همچنین آموزش مولفه های هوش معنوی بر مولفه های شادمانی (خشنودی از زندگی، خلق مثبت، سلامتی، کارآمدی و عزت نفس) دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه تاثیر دارد.

واژه های کلیدی: آموزش هوش معنوی، پیشرفت تحصیلی، شادمانی.

بیان مسئله

امروزه، هوش معنوی به عنوان یکی از مولفه‌های مهم در زندگی انسان‌ها مورد توجه قرار گرفته است. هوش معنوی به معنای داشتن ارتباط معنوی با خود، دیگران و جهان است و می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی افراد کمک کند. یکی از محیط‌هایی که اهمیت هوش معنوی در آن بیشتر مشهود است، محیط تحصیلی است.

آموزش مولفه‌های هوش معنوی به دانش‌آموزان می‌تواند به بهبود پیشرفت و شادمانی آن‌ها در محیط تحصیلی کمک کند. این آموزش می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا ارتباط خود با خود، دیگران و محیط اطراف خود را بهتر بفهمند و توانایی‌های ارتباطی و انسانی خود را تقویت کنند. همچنین، آموزش هوش معنوی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا اهداف و ارزش‌های خود را بهتر شناسایی کنند و به دنبال آن‌ها بروند.

یکی از اثرات بخشی آموزش مولفه‌های هوش معنوی بر پیشرفت دانش‌آموزان، افزایش تمرکز و توجه آن‌ها در کلاس‌ها است. آموزش هوش معنوی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا بهتر بتوانند توجه و تمرکز خود را به موضوعات درسی معطوف کنند و بهتر بتوانند درس بخوانند و درک کنند. این امر می‌تواند به بهبود عملکرد تحصیلی آن‌ها کمک کند و باعث افزایش موفقیت آموزشی آن‌ها شود.

همچنین، آموزش مولفه‌های هوش معنوی می‌تواند به افزایش شادمانی و رضایت دانش‌آموزان از تحصیلاتشان کمک کند. شادمانی و رضایت از تحصیلات می‌تواند به عنوان یک عامل مهم در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان محسوب شود. آموزش هوش معنوی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا ارتباط خود با محیط تحصیلی را بهبود بخشند و از تحصیلات خود لذت ببرند.

در نتیجه، می‌توان گفت که آموزش مولفه‌های هوش معنوی به دانش‌آموزان می‌تواند به بهبود پیشرفت و شادمانی آن‌ها در محیط تحصیلی کمک کند. این آموزش می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا ارتباط خود با خود، دیگران و محیط اطراف خود را بهتر بفهمند و توانایی‌های ارتباطی و انسانی خود را تقویت کنند. این امر می‌تواند باعث افزایش موفقیت تحصیلی و شادمانی دانش‌آموزان شود. (پازوکی، ۱۳۷۱)

واژه هوش معنوی (SQ) در سال‌های اخیر توجه روانشناسان را به خود جلب کرده است. زورهار و مارشال (۲۰۰۰) در کتاب هوش معنوی خود، آن را به عنوان هوش بنیادی آورده‌اند. جاین و پور هیت (۲۰۰۶)، هوش معنوی را توانایی تجربه شده‌ای می‌دانند که به افراد امکان دستیابی به دانش و فهم بیشتر را می‌دهد و زمینه را برای رسیدن به کمال و ترقی در زندگی را فراهم می‌سازد (یعقوبی، ۱۳۸۷).

سازگاری نیز از جمله عوامل خیلی مهم در سلامت روانی فرد است. سازگاری در روان‌شناسی عبارت است از رابطه‌ای که هر ارگانیسم با توجه به محیط‌اش و با محیط برقرار می‌کند، از طرفی سازگاری به فرایندهای روان‌شناختی که مردم را با تغییرات روزمره هماهنگ می‌کند اشاره دارد. سازگاری فرایندی در حال رشد و تحول و پویاست که شامل توازن آن‌چه که افراد می‌خواهند و آن‌چه جامعه‌شناسان می‌پذیرند می‌باشد. به عبارت دیگر سازگاری یک فرایند دو سویه است از یک طرف فرد به صورت موثر با اجتماع تماس برقرار می‌کند و از طرف دیگر اجتماع نیز ابزارهایی را تدارک می‌بیند که فرد از طریق آن‌ها توانایی‌های بالقوه خویش را واقعیت می‌بخشد در این تعامل فرد و جامعه دست‌خوش تغییر و دگرگونی شده و سازشی نسبتاً پایدار به وجود می‌آید (کدیور، ۱۳۸۰)

دو بعد مهم زندگی دانش آموز، پیشرفت تحصیلی و سازگاری آموزشی (اجتماعی-فردی)، است که با یکدیگر رابطه متقابل داشته و بر سلامت روانی و تربیتی حال و آینده وی تاثیر دارد. بالسون^۱ (۱۹۹۴)، پیشرفت تحصیلی را اصطلاحی می داند که به جلوه ای از جایگاه تحصیلی دانش آموزان اشاره دارد و این جایگاه می تواند نمرات دوره های مختلف یا میانگین نمرات در دوره خاص یا نمره ای برای یک دوره باشد. پورشافعی (۱۳۷۰)، پیشرفت تحصیلی را انجام تکالیف و موفقیت دانش آموزان در گذراندن دروس یک پایه تحصیلی مشخص و یا موفقیت دانش آموزان در امر یادگیری مطالب درسی می داند. در تحقیقات مختلف پیشرفت تحصیلی با موفقیت تحصیلی بصورت مترادف بکار برده شده است که البته متفاوت از یکدیگرند. موفقیت تحصیلی فرآیندی از توانایی های گوناگون افراد شامل توانایی های جسمی، ذهنی، عاطفی و اجتماعی آنان از یک سو و عوامل برانگیزنده مانند علاقه، پشتکار و پاداش از سوی دیگر می باشد (عبدالله زاده، ۱۳۸۶)

در این پژوهش قصد بر این است که محقق بداند آموزش مولفه های هوش معنوی بر شادمانی دانش آموزان پسر چه تاثیری دارد؟ و اینکه سهم هر کدام از این متغیرها چه میزان می باشد؟

ضرورت و اهمیت تحقیق

امروزه نظام تعلیم و تربیت هر جامعه زیربنای توسعه اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی آن جامعه به شمار می رود. بررسی عوامل پیشرفت جوامع پیشرفته نشان می دهد که همه این کشورها از آموزش و پرورش توان مند، موثر و کارآمد برخوردارند. نهاد آموزش و پرورش عهده دار ایجاد زمینه مناسب برای رشد و شکوفایی استعدادها و توانایی های افراد است. بدیهی است که رسیدن به این هدف مستلزم برنامه ریزی های وسیع، جامع و حساب شده با توجه به اهداف عمومی آموزش و پرورش هر جامعه است (لطفی، ۱۳۸۱)

پیشرفت تحصیلی دانش آموزان ممکن است به دلایل مختلف و تحت تاثیر عوامل گوناگون با مشکل مواجه شود. بنابراین شناسایی عوامل تاثیر گذار بر پیشرفت تحصیلی یکی از مهم ترین و اساسی ترین فعالیت ها در هر نظام آموزشی است. به علاوه شناخت عوامل موثر بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان باعث خواهد شد که راه کارهای مناسب جهت از بین بردن عوامل بازدارنده ارایه ، تا زمینه های پیشرفت و موفقیت دانش آموزان را فراهم ساخته و بدین لحاظ از اتلاف وقت ، سرمایه ملی ، نیروی انسانی و در بعضی مواقع تخریب روحی و روانی دانش آموزان جلوگیری به عمل آید. (ابراهیمی، ۱۳۷۷)

هیجانی به نام شادی

اسلام ضمن توجه به شادی های واقعی، به شناخت و انس با شادی های معنوی و عمیق همراه با احساس مداوم زیبایی سفارش کرده و دریچه ی نوینی از شادابی پایدار را به سوی انسان می گشاید. لذت و خوشی تنها با عوامل مادی بدست نمی آید عوامل معنوی نیز در ایجاد شادی موثرند. گاهی انجام کارهایی که از روی عادت باید لذت بخش باشند نه تنها لذتی به انسان نمی بخشد بلکه عذاب وجدان و تشویش روحی نیز می آورد. چرا که روح و وجدان آماده لذت بردن نیستند ارضای تمایلات به هر حال و در هر شرایط شادی آور نیستگاه پرهیز از لذت، لذت بخش تر از نیل به لذت است. اگر چه شادی یک احساس درونی با منشأ باطنی است و آثار بیرونی هم دارد، اما تا قلباً خود را آماده خوش رفتاری و خوش رویی نکنیم در رفتارمان تجلی پیدا نخواهد کرد و در این صورت است که احساس انبساط خاطر و روحیه ی مثبت می کنیم و احساس امنیت

^۱ Ballson

روانی و احترام به خویشستن، آرامش روحی و رضایت مندی کرده، هیجانی مثبت و انرژی را به نام شادی و شادمانی در خود به وجود آورده است (پورافکاری، ۱۳۸۰)

برنامه ریزی برای شادی و شادمانه زیستن

شادمانه زیستن کار بزرگ و دشواری است و تلاش کردن برای رسیدن به شادی و نشاط به این معناست که زحمت زندگی دشوار را به جان باید خرید. اگر فلسفه اصلی شما این باشد که عنان زندگی تان در دست شماست و با وجود تمام مشکلات پیش روی خود می توانید با انتخاب های درست خویش شادمان باشید و فرصت بی نظیری به دست خواهید آورد تا از زندگی لذت ببرید. با جستجوی شادی و گشاده رویی تقریباً به فردی تبدیل خواهید شد که دیگران می توانند روابط سودمند و صمیمانه ای با شما داشته باشند. برخورداری از فرهنگ تفسیر مثبت وقایع روزمره ی زندگی نگاه مثبت به محیط و اطرافیان و خلاصه اعتقاد به معنی دار بودن حیات و این که حتی در رنج و سختی های زندگی هم نوعی دلیل و معنا وجود دارد، می تواند سلامت هیجانی و نشاط ما را تأمین کند. دکتر الیس از مشهورترین روان شناسان بالینی در جهان معتقد است که از جمله موانع اصلی یک زندگی پر نشاط و آرام داشتن تصورات نامعقول و افکار منفی و مخرب است. باورهای منفی موجب بروز احساسات هیجانات منفی، نابسامانی مانند احساس گناه و ناشکیبانی در برابر مشکلات، احساس ناکارآمدی، کمال گرایی افراطی، انتظارات و توقعات بی جا، عصبانیت و آزدگی شدید از اطرافیان و همکاران می شود که هر یک به نوبه ی خود می تواند مانعی برای شادی و نشاط ما باشد. (پورشافعی، ۱۳۸۰)

برای شادمانه زیستن نیازمند درمان عقلانی هیجانی هستیم تا افکار و هیجان های منفی خود را کشف کنیم و کنار بگذاریم. محققان معتقدند که ویژگیهای عاطفی، روانی و شخصیتی افراد، نوع تربیت و فضایی که در آن پرورش یافته اند، نقش اساسی در شادابی و غمگینی آنان دارد. در عین حال جدا از دلایل و موارد خاص میتوان عوامل مشترکی را بر شمرد که معمولاً خاستگاه شادی انسان ها به شمار می آیند. مثبت اندیشی شادی آفرین است، مثبت اندیشان به نتایج مثبت می رسند، احساسات مثبت افکار مثبت می آفریند و احساسات مثبت هم موجب پیدایش افکار و احساسات مثبت می شود خوش بینی نسبت به حال و آینده و تفسیر مثبت داشتن از رخدادهای زندگی شادی آفرین است در حالی که بدبینی و بدگمانی و اطرافیان رنجش آور و مشکل ساز است. یادآوری خاطره ها و رویدادهای خوش زندگی می تواند شادی آفرین باشد. خیر خواهی و داشتن افکار و احساسات خیرخواهانه، نشاط و شادی آفرین است.

انسان به طور طبیعی و ذاتی از کمک به دیگران لذت میبرد و نوعی احساس رضایت و آرامش درونی را تجربه می کند و برای او شادی بخش است. توجه داشته باشیم که اندیشیدن به نعمت ها و قدر شناسی از آنها موجب آرامش و نشاط بیشتر ما در زندگی خواهد شد.

در حالی که ناسپاسی و بی اعتنائی نیست به داشته ها و توانایی ها ما را دچار رنجش و جدال ذهنی و روانی دائمی می کند. امیدواری مانند نیک بینی و قدر شناسی نقش شگفت آوری در برخورداری از زندگی سالم و پر نشاط ایفا میکند در حالی که نومیدی و یأس موجب رنجوری همیشگی و شکست در زندگی خواهد شد.

آموزه های قرآنی ما همواره انسان ها را به رحمت خدا و امدادهای الهی امیدوار می کند و نومیدان را شایسته بهره مندی از رحمت خداوندی نمی داند.

برخوردار بودن از یک شبکه خانوادگی دوستانه گسترده و صمیمی دلگرم کننده و نشاط آور است زیرا رابطه خواهی و پیوند جویی مثبت نیاز طبیعی و ضروری انسان در زندگی خانوادگی و اجتماعی است.

از جمله عوامل دیگر و مهم شادمانه زیستن می توان به عفو و بخشش نسبت به دیگران و فرو نشاندن حس انتقام جویی اشاره کرد انتقام گیری و کینه توزی نسبت به دیگران ما را در یک کشمکش خطرناک فکری و روانی قرار میدهد و موجب تخریب جسم و جان مان می شود. قابل تأمل است که در قرآن کریم در سوره آل عمران فرو خوردگان خشم، شکیبایان و عفو کنندگان را در شمار انسان های نیکوکار و متقی قرار می دهد و الگوهای رفتاری پیامبر بزرگوار و امامان معصوم ما هم بر این

مهم دلالت دارد. باید توجه داشته باشیم که گذشت نسبت به دیگران به معنی چشم پوشی از حقوق مشروع و قانونی خود نیست، بلکه در عفو در عین قدرت بر انتقام، پاسخ خدایسندانه و انسان دوستانه ای است که تواند نقش آموزشی و تربیتی سازنده ای داشته باشد (صادقی، ۱۳۹۳)

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش نیمه آزمایشی با گروه شاهد و آزمایشی و از نوع طرح پیش آزمون- پس آزمون می باشد. که آزمودنیها به طور تصادفی انتخاب و در گروه های مختلف (گروه آزمایش و گروه کنترل) جایگزین شدند. به منظور بررسی تغییرات حاصله، از طریق اعمال متغیر مستقل، پس از اطمینان از تصادفی بودن نمونه ها در دو گروه کنترل و آزمایش قبل از اجرای متغیر مستقل، ابتدا یک پیش آزمون بر روی هر دو گروه اجرا شد. نقش پیش آزمون در این طرح اعمال کنترل و مقایسه است و در نتیجه اینکه تغییر ایجاد شده، ناشی از اجرای متغیر مستقل بوده است یا عوامل دیگر. سپس گروه آزمایش تحت تأثیر متغیر مستقل قرار گرفت و گروه کنترل به دور از متغیر مستقل نگاه داشته شد و در آخر تفاوتها یا چگونگی تغییراتی را که در گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل ایجاد شد، مورد مشاهده و بررسی قرار گرفتند.

جامعه آماری

جامعه آماری این پژوهش، کلیه دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه شهر بافت سال ۱۴۰۱-۱۴۰۰ مشغول به تحصیل بوده اند، می باشد که تعداد کل آنها ۱۶۸ نفر می باشد.

نمونه و روش نمونه گیری

تعداد ۳۰ نفر به صورت داوطلبانه و هدفمند انتخاب و سپس به صورت تصادفی و همتا به دو آزمایش (۱۵ نفر) و کنترل (۱۵ نفر) تقسیم شدند. روش نمونه گیری در این پژوهش روش نمونه گیری در دسترس بود.

ابزار گردآوری اطلاعات

در پژوهش حاضر برای گردآوری اطلاعات از دو پرسشنامه استاندارد به شرح ذیل استفاده شده است:

پرسشنامه پیشرفت تحصیلی فام و تیلور (۱۹۹۰)

این پرسشنامه اقتباسی از پژوهش های فام و تیلور (۱۹۹۰) در حوزه پیشرفت تحصیلی است که برای جامعه ایران ساخته شده است. این پرسشنامه مشتمل بر ۴۸ گویه می باشد. که چهار بعد خودکارآمدی، تاثیرات هیجانی، برنامه ریزی، انگیزش را در طیف ۵ درجه ای لیکرت می سنجد. که در مقوله های هیچ، نمره ۱؛ کم، نمره ۲؛ تا حدی، نمره ۳؛ زیاد، نمره ۴ و خیلی زیاد، نمره ۵ تعلق می گیرد و در ۱۱ سوال که به صورت منفی می باشد روش نمره گذاری برعکس می باشد. حداکثر امتیاز قابل کسب ۲۴۰ و حداقل امتیاز ۴۸ می باشد.

*پرسشنامه شادمانی (O.H.I)

این پرسشنامه اولین بار توسط آرگایل و لو (۱۹۹۴) ساخته شد. دارای ۲۹ گویه با ۵ زیر مقیاس خشنودی از زندگی (۸-۱)، خلق مثبت (۱۳-۹)، سلامتی (۱۸-۱۴)، کارآمدی (۲۲-۱۹) و عزت نفس (۲۹-۲۳) می باشد. در ضمن، پاسخ ها در یک مقیاس چهار درجه ای از صفر تا سه نمره گذاری می شوند. این پرسشنامه چهار گزینه ای است و گزینه های آن به ترتیب از ۰-۳۰.

نمره گذاری می شوند. بدین صورت که به گزینه اصلاً نمره صفر، گزینه کم نمره یک، گزینه متوسط نمره دو و گزینه زیاد نمره سه تعلق می گیرد.

*آموزش مولفه های هوش معنوی

آموزش، اجرا و بکارگیری مولفه های هوش معنوی براساس نظریه کینگ در ۹ جلسه ۶۰ دقیقه ای می باشد.

خلاصه ای از پروتکل آموزشی

جدول ۱- محتوای جلسات آموزش مولفه های هوش معنوی

جلسه	عنوان موضوعات
جلسه اول	معارفه. معارفه محقق و دانش آموزان و آشنایی با موضوع و اهمیت آن. ارائه برنامه زمان بندی شده جلسات آموزشی، تعداد و فاصله زمانی جلسات
جلسه دوم	هوشیاری و آگاهی هوشمندانه. آشنایی دانش آموزان با مفهوم ترکیب کردن عقاید چندگانه به شیوه ای که عملکرد روزانه و بهزیستی و عملکرد و پیشرفت آنها افزایش پیدا کند.
جلسه سوم	خوبی و متانت. آشنایی دانش آموزان با مفاهیم، زیبایی، سپاس گزاری و شاکر بودن و لذت بردن در هر لحظه از زندگی و احساس شادی و شادمانی از تک تک وقایع روزانه
جلسه چهارم	جهت گیری و نظارت درونی. آشنایی دانش آموزان با مفاهیم بصیرت و استقلال و آزادی.
جلسه پنجم	معنا و مفهوم زندگی. آشنایی دانش آموزان با مفاهیم هدف و خدمت کردن. ارائه برنامه هایی جهت افزایش توانایی تجربه کردن معنا و ارتباط برقرار کردن بین فعالیت ها و تجارب زندگی با ارزش ها و تفسیر آنها به نحوی که بهزیستی و شادی فرد در عملکرد روزانه ارتقاء یابد.
جلسه ششم	وجود و شخصیت. آشنایی دانش آموزان با مفاهیم تجسم و بینش، افزایش آگاهی نسبت به هر آنچه در اطراف مان رخ می دهد، توجه به رویاها و پیام های آنها
جلسه هفتم	حقیقت و صداقت. آشنایی دانش آموزان با مفاهیم پذیرش و قبول خود و دیگران، عفو و گذشت، خوش بینی و شادی.
جلسه هشتم	تمامیت و کلیت. آشنایی دانش آموزان با مفاهیم تقدس و پاکی و وابستگی، خودبرتر و خودداری. در میان گذاشتن علائق، خواسته ها و شادی و غم های خودباوری.
جلسه نهم	پس آزمون. تقدیر و تشکر از دانش آموزان و مسئولان مربوطه جهت حسن همکاری ایشان

روش تجزیه و تحلیل داده ها

الف- آمار توصیفی: در این تحقیق از آمار توصیفی برای نمایش اطلاعات جمعیت شناختی استفاده شده است. برای این منظور، اطلاعات جمعیت شناختی با استفاده از جداول فراوانی نشان داده شده. همچنین در سطح توصیفی با استفاده از مشخصه های آماری نظیر فراوانی، درصد، به رسم نمودارها و تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداخته شده است.

ب- آمار استنباطی: در این تحقیق از آمار استنباطی برای تجزیه و تحلیل داده ها و فرضیات بهره گرفته می شود. در سطح استنباطی، از آزمون تحلیل کواریانس تک متغیره (ANCOVA) و تحلیل کواریانس چندمتغیره (MANCOVA) استفاده شده است.

مبنای نتایج تحلیل در این تحقیق استفاده از نرم افزار SPSS می باشد.

بررسی مفروضه ها

آزمون نرمال بودن داده ها

جهت انجام آزمون های پارامتریک ابتدا نرمال بودن داده ها بررسی گردید. بررسی نرمال بودن توزیع داده های متغیرها ضروری است. جهت این کار از آزمون کولموگروف اسمیرنوف ۲ استفاده گردید که نرمال بودن داده ها بر اساس جدول های ۴-۳ و ۴-۴ در کلیه داده ها مورد تایید قرار گرفت. همانطوری که در این جدول مشاهده می شود سطح معنی داری برای توزیع داده های مربوط به تمام متغیرها در مقاطع مختلف اندازه گیری بالاتر از ۰/۰۵ می باشد ($p < 0/05$) که نشان از نرمال بودن توزیع داده های مربوطه می باشد.

جدول ۲- نتایج تحلیل آزمون کلموگروف- اسمیرنوف جهت بررسی نرمال بودن توزیع داده های گروه آزمایش مورد بررسی قبل از مطالعه

گروه	متغیرها	پیش آزمون		پس آزمون	
		کلموگروف اسمیرنوف	معناداری	کلموگروف اسمیرنوف	معناداری
آزمایش	پیشرفت تحصیلی	۰.۱۷۴	۰.۲	۰.۱۵۴	۰.۲
	شادمانی	۰.۱۳۴	۰.۲	۰.۱۲۲	۰.۲

جدول ۳- نتایج تحلیل آزمون کلموگروف- اسمیرنوف جهت بررسی نرمال بودن توزیع داده های گروه کنترل مورد بررسی قبل از مطالعه

گروه	متغیرها	پیش آزمون		پس آزمون	
		کلموگروف اسمیرنوف	معناداری	کلموگروف اسمیرنوف	معناداری
آزمایش	پیشرفت تحصیلی	۰.۱۱۵	۰.۲	۰.۱۳۶	۰.۲
	شادمانی	۰.۱۳۹	۰.۲	۰.۱۱۸	۰.۲

نتایج تحلیل یافته های فوق نشان می دهد که مقدار p در آزمون فوق الذکر از ۰/۰۵ بزرگتر است. طبق نتایج جدول ۲ و ۳ با توجه به اینکه سطح معنی داری خطای آزمون برای سطح اطمینان ۰/۹۵ بیش از ۰/۰۵ است، توزیع متغیر تاب آوری تحصیلی و خودکارآمدی تحصیلی نرمال است و وضعیت داده های برخی متغیرهای مورد مطالعه از توزیع طبیعی برخوردار هستند. بنابراین می توان گفت که جهت تحلیل فرضیات باید از آزمون های پارامتریک (کوواریانس) استفاده کرد. آزمون یکسانی پراکندگی

جهت آزمودنی یکسانی واریانس می توان از آزمون لوین استفاده کرد. آزمون لوین، فرضیه آماری یکسانی پراکندگی واریانس ها را در تمام سطوح متغیر مستقل مورد سنجش قرار می دهد. رد فرضیه صفر ($p < 0/05$) نشان دهنده تخطی از پیش فرض نابرابری پراکندگی واریانس است. زمانی که پیش فرض نرمال بودن چند متغیره برقرار باشد، روابط بین متغیرها از یکسانی پراکندگی ارتباط قدرتمندی با پیش فرض توزیع نرمال دارد. در جدول زیر نتایج مربوط به آزمون لوین جهت سنجش برابری واریانس متغیرهای پیشرفت تحصیلی و شادمانی در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴- نتایج آزمون لوین به منظور بررسی یکسانی واریانس های دو گروه

مقیاس	F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معناداری
پیشرفت تحصیلی	۰.۵۶۵	۱	۲۸	۰.۴۵۸
شادمانی	۰.۳۲۹	۱	۲۸	۰.۵۷۱

با توجه به سطح معناداری به دست آمده (p value = ۰,۴۵ , ۰,۵۷) در سطح ۰/۰۵ شواهد کافی برای رد فرض آزمون (تساوی واریانس بین گروهها) بدست نیامد. پس می‌پذیریم که واریانس در دو گروه همگن است. چنانچه در جدول ۴ مشاهده می‌شود سطح معنی‌اری خطای آزمون برابری واریانس‌ها $p < ۰/۰۵$ نشان می‌دهد که واریانس‌ها برابر هستند. نتیجه آزمون لوین جهت سنجش برابری واریانس هاست که نشان از یکسانی واریانس دارد. بدین معنا که مفروضه واریانس‌های مشابه در دو گروه آزمایش و کنترل رعایت شده است.

آزمون بررسی همگنی شیب رگرسیون

برای انجام تحلیل کوواریانس باید شیب خط رگرسیون بین همپراش و وابسته در سطوح مختلف متغیر مستقل (گروه کنترل و گواه) یکسان باشد. در واقع در اینجا از این طریق بررسی می‌شود که متغیرهای همپراش با متغیرهای مستقل رابطه نداشته باشند.

جدول ۵- آزمون بررسی همگنی شیب رگرسیون پیشرفت تحصیلی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح معنی داری
مدل اصلاح شده	۱۰۱۶۰۷۲	۳	۳۳۸۶۹	۷۰۲۹	۰.۰۰۱
عرض از مبدا	۳۷۷۳۱۶	۱	۳۷۷۳۱۶	۷۸۳۱	۰.۰۰۱
گروه * پیش آزمون پیشرفت تحصیلی	۱۸۷۴۷	۱	۱۸۷۴۷	۰.۳۸۹	۰.۵۳۸
خطا	۱۲۵۲۷۲	۲۰	۴۸۱۸۲		
کل	۱۳۳۰۱۶۰	۳۰			
کل اصلاح شده	۲۲۶۸۸	۲۹			

با توجه به سطح معناداری به دست آمده (P value = ۰,۵۳۸) در سطح ۰/۰۵ شواهد کافی برای رد فرض آزمون (وجود اثر متقابل) بدست آمد. پس می‌پذیریم که اثر متقابل وجود دارد و خطوط رگرسیونی یکدیگر را قطع نمی‌کنند و شیب آنها همگن است.

جدول ۶- آزمون بررسی همگنی شیب رگرسیون شادمانی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح معنی داری
مدل اصلاح شده	۵۹۶۷۷	۳	۱۹۸۹۲۵	۳۸۶	۰.۰۰۸
عرض از مبدا	۱۲۷۹۶۱	۱	۱۲۷۹۶۱	۳۱۲۶	۰.۰۰۱
گروه * پیش آزمون شادمانی	۰.۱۵۲	۱	۰.۱۵۲	۰.۰۰۴	۰.۹۵۲
خطا	۱۰۶۴۱۹۲	۲۰	۴۰۹۳		
کل	۱۹۳۵۰۱۰	۳۰			
کل اصلاح شده	۱۶۶۰۹۶	۲۹			

با توجه به سطح معناداری به دست آمده (P value = ۰,۹۵۲) در سطح ۰/۰۵ شواهد کافی برای رد فرض آزمون (وجود اثر متقابل) بدست آمد. پس می‌پذیریم که اثر متقابل وجود دارد و خطوط رگرسیونی یکدیگر را قطع نمی‌کنند و شیب آنها همگن است.

به طور کلی نتایج نشان می دهد مفروضه یکسانی شیب رگرسیون برای متغیرهای برقرار است. بنابراین از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شد.

فرضیه فرعی اول: آموزش مولفه های هوش معنوی بر مولفه های پیشرفت تحصیلی (خودکارآمدی، تاثیرات هیجانی، برنامه ریزی، انگیزش) دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه تاثیر دارد. به منظور بررسی تاثیر آموزش هوش معنوی در مؤلفه های پیشرفت تحصیلی دانش آموزان از آزمون تحلیل کوواریانس چند متغیره (MANCOVA) استفاده شد. پیش از انجام این آزمون از بررسی چند مفروضه آماری الزامی می باشد. یکی از مفروضات اجرای آزمون تحلیل کوواریانس چند متغیری، همسانی ماتریس کوواریانس ها می باشد که برای بررسی برقراری این مفروضه از آزمون باکس استفاده شده است.

جدول ۷- نتایج آزمون همسانی ماتریس کوواریانس ها مولفه های پیشرفت تحصیلی

BOX,S	F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معناداری
۱۳.۳۶	۱.۹۵	۶	۵۶۸۰.۳۰	۰.۰۶

همانطور که در جدول ۷ مشاهده می گردد، مقدار آزمون باکس (۱۳/۳۶) در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار نمی باشد ($P > ۰/۰۵$). بنابراین همسانی ماتریس کوواریانس ها برای مولفه های پیشرفت تحصیلی مورد تایید قرار می گیرد.

جدول ۸- نتایج آزمون لون برای بررسی همگنی واریانس مولفه های پیشرفت تحصیلی

متغیر	F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معناداری
خودکارآمدی	۳.۱۸	۱	۲۸	۰/۰۶
تاثیرات هیجانی	۰.۰۸۸	۱	۲۸	۰/۷۶
برنامه ریزی	۲.۷۹	۱	۲۸	۰/۱۰
انگیزش	۳.۴۶	۱	۲۸	۰/۰۹

همانطور که در جدول ۸ نشان داده شده است، نتایج آزمون لون در هیچ یک از مولفه های پیشرفت تحصیلی دانش آموزان در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار نمی باشد ($P > ۰/۰۵$). بنابراین همگنی واریانس مولفه های پیشرفت تحصیلی دانش آموزان مورد تایید قرار می گیرد.

جدول ۹- نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیری مولفه های پیشرفت تحصیلی در گروه آزمایش و کنترل

اثر	آزمونها	مقادیر	F	درجه آزادی اثر	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	اندازه اثر
گروه	اثر پیلایی	۰.۴۵۱	۶.۳۱	۳	۲۹	۰.۰۰۳	۰.۴۵۱
	لامبدای ویلکز	۰.۴۵۹	۶.۳۱	۳	۲۹	۰.۰۰۳	۰.۴۵۱

همانطور که در جدول ۹ مشاهده می گردد مقدار آماره اثر پیلایی (۰/۴۵۱) و مقدار آمار لامبدای ویلکز (۰/۴۵۹) در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است ($P < ۰/۰۱$). همچنین اندازه اثر تاثیر آموزش هوش معنوی بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان ۴۵ درصد بوده است. بدین ترتیب بین مؤلفه های پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دو گروه آزمایش و کنترل، در پس آزمون

تفاوت معناداری وجود دارد. بر این اساس می توان نتیجه گرفت که آموزش هوش معنوی در مؤلفه های پیشرفت تحصیلی دانش آموزان موثر بوده است.

به منظور بررسی تفاوت دو گروه آزمایش و کنترل در هر یک از مؤلفه های پیشرفت تحصیلی، آزمون اثرات بین آزمودنی مورد استفاده قرار گرفت که نتایج حاصل در جدول ۱۰ آمده است.

جدول ۱۰- نتایج آزمون اثرات مولفه های پیشرفت تحصیلی گروه آزمایش و کنترل در پس آزمون

متغیر	منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	اندازه اثر
خودکارآمدی	بین گروهی	۹.۵۴	۱	۹.۵۴	۶.۸۵	۰.۰۱	۰.۲۱۵
	درون گروهی	۳۴.۸۰	۲۹	۳۴.۸۰			
تاثیرات هیجانی	بین گروهی	۲۷.۷۷	۱	۲۷.۷۷	۴.۶۱	۰.۰۱	۰.۱۵۶
	درون گروهی	۱۵۰.۳۳	۲۹	۶.۰۱			
برنامه ریزی	بین گروهی	۱.۸۰	۱	۱.۸۰	۶.۱۱	۰.۰۱	۰.۱۴۶
	درون گروهی	۷.۳۷	۲۹	۰.۲۹۵			
انگیزش	بین گروهی	۱۰.۱۷	۱	۱۰.۱۷	۶.۹۹	۰.۰۱	۰.۲۲۹
	درون گروهی	۳۷.۹۵	۲۹	۳۷.۹۵			

در جدول ۱۰ نتایج آزمون اثرات بین آزمودنی برای مقایسه مولفه های پیشرفت تحصیلی، در افراد گروه های آزمایش و کنترل در مرحله پس آزمون نشان داده شده است. با توجه به نتایج ارائه شده، مقدار F بدست آمده برای مولفه خودکارآمدی (۶.۸۵)، مولفه تاثیرات هیجانی (۴.۶۱) مولفه برنامه ریزی (۶.۱۱) و مولفه انگیزش (۶.۹۹) در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار می- باشد ($p < 0/05$). همچنین اندازه اثر آموزش هوش معنوی بر مولفه خودکارآمدی برابر با ۰/۲۱۵، اندازه اثر آموزش هوش معنوی بر مولفه تاثیرات هیجانی برابر با ۰/۱۵۶، اندازه اثر آموزش هوش معنوی بر مولفه برنامه ریزی برابر با ۰/۱۴۶ و اندازه اثر آموزش هوش معنوی بر مولفه انگیزش ۰/۲۲۹ بوده است. با توجه به اندازه اثر آموزش هوش معنوی بر مولفه های پیشرفت تحصیلی می توان نتیجه گرفت که آموزش هوش معنوی بر مولفه های پیشرفت تحصیلی دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه شهر کهنوج تاثیر معنی داری داشته است.

فرضیه فرعی دوم: آموزش مولفه های هوش معنوی بر مولفه های شادمانی (خشنودی از زندگی، خلق مثبت، سلامتی، کارآمدی و عزت نفس) دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه تاثیر دارد.

به منظور بررسی تاثیر آموزش هوش معنوی در مؤلفه های شادمانی دانش آموزان از آزمون تحلیل کواریانس چند متغیره (MANCOVA) استفاده شد. پیش از انجام این آزمون از بررسی چند مفروضه آماری الزامی می باشد. یکی از مفروضات اجرای آزمون تحلیل کواریانس چند متغیره، همسانی ماتریس کواریانس ها می باشد که برای بررسی برقراری این مفروضه از آزمون باکس استفاده شده است.

جدول ۱۱- نتایج آزمون همسانی ماتریس کواریانس ها مولفه های شادمانی

BOX,S	F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معناداری
۱۴.۰۹	۲.۲۷	۶	۵۸۴۱.۱۹	۰.۰۶

همانطور که در جدول ۱۱ مشاهده می گردد، مقدار آزمون باکس (۱۳/۳۶) در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار نمی باشد ($P > 0/05$). بنابراین همسانی ماتریس کواریانس ها برای مولفه های شادمانی مورد تایید قرار می گیرد.

نتیجه گیری

الف: تبیین یافته‌های مربوط به فرضیه‌های پژوهش و مقایسه این یافته‌ها با یافته‌های پژوهش‌های قبلی
فرضیه فرعی اول: آموزش مولفه‌های هوش معنوی بر مولفه‌های پیشرفت تحصیلی (خودکارآمدی، تاثیرات هیجانی، برنامه ریزی، انگیزش) دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه تاثیر دارد.

به منظور بررسی تاثیر آموزش هوش معنوی در مؤلفه‌های پیشرفت تحصیلی دانش آموزان از آزمون تحلیل کواریانس چند متغیره (MANCOVA) استفاده شد. پیش از انجام این آزمون از بررسی چند مفروضه آماری الزامی می باشد. یکی از مفروضات اجرای آزمون تحلیل کواریانس چند متغیری، همسانی ماتریس کواریانس ها می باشد که برای بررسی برقراری این مفروضه از آزمون باکس استفاده شده است.

تاثیر آموزش هوش معنوی بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان ۴۵ درصد بوده است. بدین ترتیب بین مؤلفه‌های پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دو گروه آزمایش و کنترل، در پس آزمون تفاوت معناداری وجود دارد. بر این اساس می توان نتیجه گرفت که آموزش هوش معنوی در مؤلفه‌های پیشرفت تحصیلی دانش آموزان موثر بوده است. نتیجه‌ی به دست آمده با مطالعات آکلین کارزین (۲۰۰۹) و حسین چاری و ذاکری (۱۳۸۹)، هم خوان است. هوش معنوی نوعی هوش غایی است که مسائل معنایی و ارزشی را به ما نشان داده و مسائل مرتبط با آن را برای ما حل می کنند. هوشی است که اعمال و رفتار ما را در گستره‌های وسیع از نظر بافت معنایی جای می دهد و همچنین معنادار بودن یک مرحله از زندگی مان را نسبت به مرحله دیگر مورد بررسی قرار می دهد (زوهیر. مارشال، ۲۰۰۰). هوش معنوی کمک می کند که با تخیل و رویا پردازی محدودیت ها را از میان برداشته و همچون نیلوفری از درون لجن، شکوفا شویم. نیلوفر زندگی را در تاریکی و لجن آغاز می کند و با حرکت به سمت خورشید، عرش و زمین را به هم متصل می کند. در فلسفه‌های آسیایی، نیلوفر سمبل غایی تمامیت می باشد و هدف معنویت غرب دستیابی به چنین تمامیتی بوده است و روانشناسی این تمامیت را کمال می نامد.

فرضیه فرعی دوم: آموزش مولفه‌های هوش معنوی بر مولفه‌های شادمانی (خشنودی از زندگی، خلق مثبت، سلامتی، کارآمدی و عزت نفس) دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه تاثیر دارد.

به منظور بررسی تاثیر آموزش هوش معنوی در مؤلفه‌های شادمانی دانش آموزان از آزمون تحلیل کواریانس چند متغیره (MANCOVA) استفاده شد. پیش از انجام این آزمون از بررسی چند مفروضه آماری الزامی می باشد. یکی از مفروضات اجرای آزمون تحلیل کواریانس چند متغیری، همسانی ماتریس کواریانس ها می باشد که برای بررسی برقراری این مفروضه از آزمون باکس استفاده شده است.

بین مؤلفه‌های شادمانی دانش آموزان دو گروه آزمایش و کنترل، در پس آزمون تفاوت معناداری وجود دارد. بر این اساس می توان نتیجه گرفت که آموزش هوش معنوی در مؤلفه‌های شادمانی دانش آموزان موثر بوده است.

آموزش هوش معنوی بر مولفه عزت نفس برابر ۰/۲۱۹ بوده است. با توجه به اندازه اثر آموزش هوش معنوی بر مولفه‌های شادمانی می توان نتیجه گرفت که آموزش هوش معنوی بر مولفه‌های شادمانی دانش آموزان پسر رشته ریاضی فیزیک دوره دوم متوسطه شهر کهنوج تاثیر معنی داری داشته است. نتیجه به دست آمده با مطالعات بارکر (۲۰۰۲)، بلرز، دی زوریللا و میدیو (۲۰۰۲) و متین نژاد و همکاران (۱۳۹۰)، هم خوان است. اغلب کودکان ناسازگار از داشتن اولیای خوب محروم بوده اند. به این معنی که این اطفال می بایست با یکسری از آزادی‌ها و نهی کردن‌ها رهبری می شدند که در طی آن نقش اولیاء توضیح دلایل این محرومیت‌ها برای فرزندان است. برای اغلب کودکان، این گونه ناامیدی‌ها فقط ناامیدی‌های بدون دلیل باقی مانده، هیچ معنی و مفهوم خاصی به آن‌ها اختصاص داده نشده و مادر نتوانسته ارتباط این محدودیت‌ها را با رشد اجتماعی و عاطفی کودک به آن‌ها بفهماند. اریکسون تجارب اجتماعی را مهم ترین عامل سازنده شخصیت می داند و معتقد است که شخصیت از ابتدای طفولیت تا پایان عمر یک سیر تکاملی را می پیماید و در هر مرحله از رشد، تجربه اجتماعی می تواند زندگی فرد را عوض کند (علیوند، ۱۳۸۴)

محدودیت‌های پژوهش

- نگرش شرکت کننده‌ها در آزمون به پرسش نامه‌های مورد استفاده، میزان همکاری آن‌ها با پژوهش گر و میزان صداقت و علاقه‌ی آن‌ها در پاسخ گویی به سوالات از مواردی است که تقریباً از اراده و کنترل پژوهش گر خارج است و می‌تواند نتایج پژوهش را تحت تاثیر قرار دهد.
- طولانی بودن پرسش نامه‌ها باعث کم شدن انگیزه آزمودنی‌ها جهت پر کردن پرسش نامه‌ها می‌شد و اگر از پرسشنامه‌های کوتاه‌تر استفاده می‌گردید، این محدودیت ایجاد نمی‌شد.

پیشنهادهای پژوهش**پیشنهادهای پژوهشی**

- پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های از این دست در نمونه‌های بزرگ‌تر و گسترده‌تر از نظر عوامل اجتماعی انجام پذیرد.
- پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های از این دست به صورت مقایسه‌ای بین زنان و مردان انجام گیرد.
- با توجه به اینکه متغیر خودکارآمدی در مطالعات کمتر مورد بررسی قرار گرفته بود، پیشنهاد می‌گردد مقالات و پژوهش‌هایی در این زمینه انجام شود.
- با توجه به این که تعمیم نتایج پژوهش حاضر به دیگر شهرها به دلیل تفاوت‌های فرهنگی منطقی نیست لذا پیشنهاد می‌گردد پژوهش‌هایی از این دست در دیگر شهرها و استان‌های کشور انجام شود.

پیشنهادهای کاربردی

- پیشنهاد می‌گردد نتایج پژوهش حاضر در دانشگاه‌ها به صورت بروشور مورد استفاده قرار گیرد.
- با برقراری کلاس‌های کمال‌گرایی و هوش معنوی در اداره جات دولتی و خصوصی می‌توان آگاهی افراد را بالا برد.

منابع و مأخذ

- ابراهیمی قوام آبادی، ص. (۱۳۷۷). بررسی اثربخشی سه روش آموزش راهبردهای یادگیری (آموزش دوجانبه، توضیح مستقیم و چرخ‌هی افکار) بر درک مطلب، حل مسئله، دانش فراشناخت، خوپنداری تحصیلی و سرعت یادگیری در دانش آموزان دختر دوم راهنمایی شهر تهران، رساله‌ی دکترای دانشکده‌ی روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- پازوکی، ع. (۱۳۷۱). افت تحصیلی و عوامل مؤثر در آن، تکنولوژی آموزشی، ویراستار مرتضی مجدفر، تهران: انتشارات انیس.
- پور شافعی، ه. (۱۳۸۰). بررسی رابطه عزت نفس با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان متوسطه شهرستان قائم سال سوم. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.
- صادقی، م. (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین هوش معنوی و سبک‌های حل مسئله با عملکرد تحصیلی و شادکامی دانش آموزان مقطع راهنمایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی.
- عبدالله زاده، ح (۱۳۸۶). ساخت مقیاس هوش معنوی در دانشجویان دانشگاه پیام نور".
- علیوند وفا، م (۱۳۸۴). « بررسی رابطه تفکر انتقادی با پیشرفت تحصیلی دانشجویان تبریز». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- کدیور، پ (۱۳۸۰). روانشناسی تربیتی، انتشارات سمت، تهران، چاپ سوم.
- لطفی، م، سیار، س. (۱۳۸۷). رابطه بین هوش معنوی و سلامت روان افراد ۱۵ سال به بالا. پایان نامه رشته روانشناسی عمومی، دانشگاه پیام نور مرکز بهشهر.

Ao Man- Chih, (۲۰۰۶). The effect of the use of self- regulation learning strategies on college performance student's and satisfaction in physical education, A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements of degree doctor of education.

Alibakhshi Z, Zare H. Effect of teaching self-regulated learning and study skills on the academic achievement of university students. *Journal of Applied Psychology*. ۲۰۱۱; ۴ (۳): ۶۹-۸۰. [Persian

Aoman,C. (۲۰۰۶). The effect of the use if self-regulation learning strategies on college student's performance and satisfaction in physical education, A Thesis subouchamitted in partial fulfillment of the requirements of degree doctor of education.

Aksan, N. (۲۰۰۹). A descriptive study: Epistemological beliefs and self regulated learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, ۱, ۸۹۶-۹۰۱.

Azevedo, R. (۲۰۰۹). Theoretical, conceptual, methodological, and instructional issues in research on meta cognition and self-regulated learning: A discussion. *Meta Cognition Learning*, ۴, ۸۵-۹۵.

Amram, Joesph, Yosi (۲۰۰۵), *Intelligence beyond IQ: The contribution of Emotional and spiritual intelligence to effective business leadership* .